

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.69>

Перхун С.О.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0002-6631-2632

НАУКОВА ПОЛЕМІКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ

Постановка проблеми. Методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як розділ криміналістики започатковано на території України приблизно в середині ХХ століття. На початку її розвитку створювалися методики із розслідування загальнокримінальних протиправних діянь: вбивств, крадіжок, грабежів, розбоїв тощо. На межі ХХ–ХХІ століть розвиток інформаційних технологій і мережі «Інтернет» зумовив виникнення новітніх способів учинення відомих кримінальних правопорушень (шахрайство, злочини у фінансовій сфері), а також появу нових складів протиправних діянь (наприклад, у сфері використання електронно-обчислювальної техніки). З огляду на зазначене, виникла потреба в обґрунтуванні методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу як усталеного складу кримінального правопорушення в поєднанні з новітніми способами його вчинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий доробок в опрацюванні питання щодо методики розслідування різних категорій протиправних діянь зробили такі науковці, як Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Н. В. Павлова, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. А. Самойленко, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. М. Хотенець, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та ін. У нашій роботі конкретизовано сутність

вказаної наукової категорії під час розслідування зазначеного виду кримінальних правопорушень з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції окремих дослідників.

Метою статті є дослідження основ формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку звернемося до позиції О. А. Антонюка, який наголошує на значущості дослідження наукових розробок з приводу визначення особливостей регулювання кримінально-процесуальних відносин у сфері громадського порядку. Адже будь-яка структура повинна мати основу. На нашу думку, першочерговою основою методики розслідування кримінальних правопорушень є безпосередньо протиправні діяння, а також матеріали судово-слідчої практики щодо їх розслідування. Крім того, чільне значення в цьому теоретичному аспекті криміналістики посідають різноманітні праці науковців з приводу зазначеної проблематики. Тому їх дослідження, а також вивчення кримінальних справ і проваджень дають змогу з'ясувати сутність і структуру досліджуваної методики розслідування [1, с. 249].

У контексті окресленої проблематики вважаємо доречною тезу І. О. Коваленка, який зауважив, що значну кількість протиправних діянь вчиняють у сфері власності (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства). Слід наголосити, що протягом останнього десятиріччя в Україні та в усьому світі інформаційні технології зробили великий крок вперед, що

стало одним з вагомих чинників загострення криміногенної ситуації у сфері банківської діяльності. Адаже з масовою комп'ютеризацією та використанням всесвітньої мережі «Інтернет» діяльність злочинного середовища набула відповідних змін як щодо новітніх способів учинення протиправних діянь, так і стосовно засобів їх учинення. Крім того, у зв'язку з розвитком банківської системи України, використанням у банківській діяльності таких продуктів, як «Інтернет-банкінг», «Клієнт-банк» тощо, збільшилася кількість кримінальних правопорушень у сфері банківських електронних платежів. З огляду на складність кримінальних проваджень досліджуваної категорії, як у всьому світі, так і в Україні, виникає потреба у створенні сучасної методики розслідування вказаних протиправних діянь [4, с. 17]. Ми підтримуємо наведені позиції та вважаємо актуальним розроблення ефективної методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Досліджуючи питання методики розслідування кримінальних правопорушень, А. П. Шеремет доходить такого висновку: методика розслідування злочинів – це самостійний розділ науки криміналістики, що ґрунтується на вимогах кримінального та кримінально-процесуального законодавства, наукових положеннях, рекомендаціях і методах розслідування окремих видів злочинів. Учені-криміналісти методику розслідування злочинів розглядають у двох аспектах: 1) як власне процес розслідування злочинів, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів злочинів; 2) як розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів. Саме у взаємозв'язку цих двох напрямів (практичного й теоретичного) виявляється призначення методики розслідування злочинів, сприяючи розробленню наукових

рекомендацій і впровадженню їх у практику розслідування злочинів [11, с. 330]. Поділяючи наведену думку, звернемося до праць представників різних шкіл вітчизняних учених-криміналістів.

Зокрема, вважаємо за доцільне навести твердження Ю. М. Чорноус стосовно того, що криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень завжди було і є одним з пріоритетних напрямів розвитку науки криміналістики. Важливо, що саме за змістом криміналістичної методики, як особливого розділу науки криміналістики аналізується накопичений досвід слідчої, експертної, судової практики, відшукуються найефективніші прийоми, методи й засоби розслідування та попередження різних категорій кримінальних правопорушень. Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб'єктів, що залучені до кримінального провадження, – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях. Подія кримінального правопорушення, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, є індивідуальною та неповторною. Тому її пізнання також вирізняється специфічними індивідуальними рисами. Водночас кожне кримінальне правопорушення та особливості проведення досудового розслідування мають повторювані ознаки, що слугують основою формування та розробки типових прийомів розслідування як загалом, так і щодо однорідних за криміналістичною характеристикою кримінальних правопорушень [6, с. 567].

Слушною є також позиція В. Ю. Шепітька, який зазначає: «Методика розслідування окремих видів злочинів (або криміналістична методика) є важливим розділом науки криміналістики. Криміналістична методика – це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування та запобігання окремих видів злочинів. У системі криміналістичних знань вона становить синтезуючий рівень, який об'єднує положення криміналіс-

тичної техніки та криміналістичної тактики в їх переломленні до умов розслідування певного виду злочину. У теорії криміналістики слід розрізняти поняття методу й методики. Методами є способи практичного здійснення чого-небудь, досягнення певних результатів (їх комплекси), спрямовані на збирання, дослідження та оцінку доказів з метою встановлення істини в кримінальній справі. Методика – це сукупність методів (їх система), у якій вони пов'язані між собою та підпорядковані певній меті розслідування злочинів» [8, с. 269]. Тобто автор доводить можливість сприйняття методики у двох аспектах: як системи методів та як системи рекомендацій на основі наукових положень для розслідування протиправних діянь.

Натомість, згідно з позицією колективу львівських учених-криміналістів, у криміналістичній науці немає єдиного визначення криміналістичної методики. Ідеться не стільки про існування принципово відмінних понять, скільки про своєрідне авторське трактування одного й того самого об'єкта пізнання засобами спеціальної юридичної лексики в цій сфері. Загалом більшість сучасних учених-криміналістів розглядають криміналістичну методика у двох аспектах – теорії та практики. Відповідно до цього поділу, ідеться про два основні підходи до розуміння сутності криміналістичної методики: а) криміналістична методика – розділ криміналістики, предметом якого є вивчення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо організації, керівництва, планування та провадження виявлення і розслідування окремих видів злочинів (кримінальних правопорушень); б) криміналістична методика – науково обґрунтований процес застосування в практичній діяльності органів досудового слідства криміналістичних методів і засобів розслідування певних видів злочинів (кримінальних правопорушень) [7, с. 499–500]. Як бачимо, думки двох груп дослідників з різних наукових шкіл (львівської та харківської) є майже ідентичними.

Також наведемо твердження київської школи криміналістів, які вказали, що назва завершального розділу криміналістики «криміналістична методика» лише умовно передає сутність змістового навантаження, що охоплює поняття «методика». У криміналістичній методиці розробляються та рекомендуються до застосування під час розслідування не лише певні методи, засоби та прийоми діяльності, а й положення, які стосуються: криміналістичної характеристики відповідного виду кримінальних правопорушень; типових слідчих ситуацій; типових переліків обставин, що потребують встановлення; напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними й державними органами тощо. Такі рекомендації становлять програми розслідування за похідною типовою слідчою ситуацією і визначають коло завдань, що вирішуються за допомогою відповідних алгоритмів дій слідчого, тим самим набуваючи технологічного характеру. Криміналістична методика – це завершальний розділ науки криміналістики, що становить систему наукових положень і сформованих на їх основі практичних рекомендацій, які забезпечують ефективність діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів з розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень [6, с. 569].

Натомість представники дніпровської школи криміналістики дійшли такого висновку: «Криміналістична методика» – назва заключного розділу науки криміналістики, що разом з іншими її частинами утворює єдину систему знань. Порівняно з іншими, зокрема криміналістичними, технікою і тактикою, розділ було виділено пізніше. Як заключний розділ криміналістики криміналістична методика поєднує теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в попередніх розділах науки, а також пропонує, як використовувати досягнення криміналістичної техніки й тактики під час розслідування злочинів залежно від їх видової чи групової належності. Таким чином, можна сказати, що крими-

налістичні техніка й тактика співвідносяться з криміналістичною методикою як загальна та особлива частини науки. Щоб успішно вирішувати завдання розслідування конкретного посягання, необхідно опанувати слідчу практику, мати у своєму розпорядженні дані щодо досвіду розкриття подібних діянь. Будь-який злочин індивідуальний і неповторний, однак у кожному зустрічаються схожі ознаки, що слугують основою для визначення та розробки типових прийомів розслідування. Так, у межах криміналістичної методики досліджується слідча практика по різних видах злочинів, досвід ефективного використання тактичних прийомів, науково-технічних засобів, що дозволяє розробляти систему рекомендацій з проведення розслідування, враховуючи особливості злочинів окремих видів чи груп [5, с. 340]. Тобто всі наведені представники різних шкіл криміналістів незалежної України визначають криміналістичну методику у двох формах: як заключний розділ криміналістики та як систему науково обґрунтованих рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Водночас А. П. Шеремет зазначає, що методика розслідування певного виду злочину або відповідна методика становить систему положень і наукових рекомендацій, які визначають порядок діяльності слідчого під час розслідування окремого виду злочину. Для кожного виду злочину існують структурні схеми, алгоритми діяльності, які придатні для розслідування будь-якого виду злочинів. Такі алгоритми діяльності вважають структурою окремої методики. Вона включає такі елементи: криміналістичну характеристику цього виду злочинів; обставини, які необхідно встановити; особливості порушення кримінальної справи; першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи; типові слідчі ситуації, типові версії та планування; тактику провадження окремих слідчих дій; профілактичні слідчі дії. Урахування перелічених елементів під час розслідування злочинів дозволяє визначати напрями розслідування та

оптимізувати діяльність слідчого [11, с. 335].

Попри різноманіття окремих методик, вони, на думку Ю. М. Чорноус, мають певні типові елементи. Авторка стверджує, що типова структура окремої криміналістичної методики зазвичай складається з таких взаємопов'язаних частин: криміналістична характеристика цього виду кримінальних правопорушень; типовий перелік обставин, що підлягає встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень певного виду (групи); типовий алгоритм (план) слідчих і негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та інших заходів на кожному етапі розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій; особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, тактичних операцій (комбінацій); особливості використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях даної категорії; особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції, іншими правоохоронними органами, державними органами, установами й організаціями в кримінальних провадженнях вказаної категорії; особливості залучення допомоги населення та використання можливостей медіа під час розслідування кримінальних правопорушень вказаного виду (групи); особливості профілактичної діяльності слідчого, інших компетентних суб'єктів у кримінальних провадженнях відповідної категорії [6, с. 576].

Слід зазначити, що О. В. Лускатов виокремив такі складові в структурі окремої криміналістичної методики: 1) криміналістична характеристика злочину окремого виду (групи); 2) організація та планування розслідування на початковому етапі стосовно наявних типових слідчих ситуацій; 3) слідчі (розшукові) й інші дії та заходи відповідно до типових слідчих ситуацій на подальшому етапі розслідування; 4) профілактична діяльність слідчого [5, с. 346].

З огляду на зміни законодавства та загалом реформування правоохоронної системи Укра-

їни, М. М. Єфімов сформував таку структуру досліджуваної наукової категорії: криміналістична характеристика злочинів; аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження; обставини, що підлягають доведенню в кримінальному провадженні; типові слідчі ситуації розслідування; особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення; профілактична діяльність слідчого стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; особливості діяльності слідчого на завершальному етапі розслідування [2, с. 13–14].

Якщо ж говорити про розслідування кримінальних правопорушень визначеної категорії, то, наприклад, І. О. Коваленко в методиці розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів виокремив такі складові: криміналістична характеристика; аналіз та оцінка початкової інформації, а також коло обставин, які підлягають встановленню; типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми дій працівників правоохоронних органів під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень; організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій; організаційно-тактичні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій; особливості призначення експертиз у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії [4]. Натомість С. В. Чучко визначив такі елементи методики розслідування шахрайства під час купівлі-продажу товарів через мережу «Інтернет»: правове регулювання правовідносин у віртуальному просторі та криміналістичний аналіз шахрайства в мережі; криміналістична характеристика; оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації; взаємодія слід-

чих та оперативних підрозділів Національної поліції в межах розслідування шахрайства під час купівлі-продажу товарів через мережу «Інтернет»; проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних джерел; проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з особистісних джерел; особливості використання спеціальних знань у межах розслідування шахрайств під час купівлі-продажу товарів через мережу «Інтернет» [10].

Досить цікавою є побудова методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, яку запропонував А. Е. Жилін. Зокрема, дослідник виокремив такі її складові: стан наукових досліджень питань протидії шахрайству у сфері використання банківських електронних платежів; криміналістична характеристика; криміналістичний аналіз первинної інформації та визначення основних напрямів розслідування; взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів Національної поліції в кримінальному провадженні; профілактична діяльність працівників правоохоронних органів щодо виявлення й усунення причин та умов учинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; тактичні операції [3].

Наостанок наведемо обґрунтовану А. В. Рейнгольдом структуру методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції, а саме: стан наукових досліджень проблем боротьби з кібершахрайством і правові передумови виникнення інтернет-комерції; криміналістична характеристика шахрайства в інтернет-комерції; оцінка первинної інформації на початку кримінального провадження; організація та планування розслідування шахрайства в інтернет-комерції, а також коло обставин, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації, що виникають під час досудового розслідування шахрайства в інтернет-комерції; проведення окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій; криміна-

лістична профілактика в кримінальних провадженнях за фактами вчинення шахрайства в інтернет-комерції; застосування тактичних операцій під час розслідування шахрайства в інтернет-комерції [9]. Таким чином, усі наведені структури мають як набір загально-прийнятих елементів (криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації), так і специфічні (стан наукових досліджень питань протидії шахрайству у сфері використання банківських електронних платежів, правове регулювання правовідносин у віртуальному просторі та криміналістичний аналіз шахрайства в мережі «Інтернет»).

Опрацювання наведених вище наукових досліджень, а також аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволило нам побудувати методику розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, у якій варто виокремити такі складові:

- криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу;
- аналіз початкових відомостей та їх оцінка;
- перелік обставин, які необхідно встановлювати в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії;
- типові слідчі ситуації, які формуються під час розслідування досліджуваного протиправного діяння, а також алгоритми їх реалізації;
- сукупність тактичних операцій для реалізації конкретних завдань розслідування;
- взаємодія уповноважених осіб з окремими підрозділами Національної поліції та інших держаних органів у кримінальному провадженні досліджуваної категорії;
- профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії;
- тактика проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу;

– тактика проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на подальшому етапі під час розслідування протиправних діянь;

– особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зауважити, що наразі існує потреба в побудові методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу як давнього складу кримінального правопорушення в поєднанні з новітніми способами його вчинення. На підставі проведеного аналізу методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу виокремлено такі її складові: криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; аналіз початкових відомостей та їх оцінка; перелік обставин, які необхідно встановити в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії; типові слідчі ситуації, які формуються під час розслідування досліджуваного протиправного діяння, а також алгоритми їх реалізації; сукупність тактичних операцій для реалізації конкретних завдань розслідування; взаємодія уповноважених осіб з окремими підрозділами Національної поліції та інших держаних органів у кримінальному провадженні досліджуваної категорії; профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії; тактика проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; тактика проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на подальшому етапі під час розслідування протиправних діянь; особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Анотація

Статтю присвячено вивченню окремих аспектів розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Опрацьовано питання побудови методики розслідування визначеної категорії кримінальних правопорушень.

З'ясовано, що на межі ХХ–ХХІ століть розвиток інформаційних технологій та мережі «Інтернет» зумовив виникнення новітніх способів учинення відомих кримінальних правопорушень (шахрайство, злочини у фінансовій сфері), а також появу нових складів протиправних діянь. З огляду на зазначене, виникла потреба в побудові методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу як давнього складу кримінального правопорушення в поєднанні з новітніми способами його вчинення.

Сформовано методику розслідування визначеного протиправного діяння, у якій виокремлено такі елементи: криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; аналіз та оцінка первинної інформації; коло обставин, які підлягають встановленню під час розслідування цього виду кримінальних правопорушень; типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, та алгоритми їх вирішення; тактичні операції для вирішення конкретних завдань розслідування; взаємодія уповноважених осіб з окремими підрозділами Національної поліції та інших державних органів у кримінальному провадженні досліджуваної категорії; профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях вказаної категорії; тактика проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на подальшому етапі під час розслідування протиправних діянь; особливості використання спеціальних знань у цій категорії кримінальних проваджень.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, шахрайство, інтернет-банкінг, методика, розслідування, кримінальне провадження, слідча (розшукова) дія.

Perkhun S.O. Scientific controversy regarding the formation of fraud investigation methods in the field of internet banking use

Summary

The scientific article is devoted to some aspects of the investigation of fraud in the use of Internet banking. The issue of developing a method of investigation of a certain category of criminal offenses is being worked out.

It is noted that at the turn of the 20th and 21st centuries, the development of information technologies and the Internet led to the emergence of new ways of committing known criminal offenses (fraud, crimes in the financial sphere), as well as the emergence of new types of illegal acts. In view of the above, there was a need to develop a methodology for investigating fraud in the field of using Internet banking as an ancient component of a criminal offense in combination with the latest methods of committing it.

The method of investigation of a specific illegal act was formed, in which the following elements are singled out: forensic characteristics of fraud in the field of using Internet banking; analysis and assessment of primary information; the range of circumstances to be established during the investigation of this type of criminal offense; typical investigative situations that arise during the investigation of fraud in the field of Internet banking use, and algorithms for solving them; tactical operations to solve specific investigative tasks; interaction of authorized persons with individual units of the National Police and other state bodies in criminal proceedings of the investigated category; preven-

tive activity of authorized persons in criminal proceedings of this category; the tactics of carrying out individual investigative (investigative) and search actions at the initial stage of the investigation of fraud in the field of using Internet banking; the tactics of conducting separate investigative (search) and other procedural actions at a later stage during the investigation of illegal acts; peculiarities of the use of special knowledge in this category of criminal proceedings.

Key words: criminal offense, fraud, Internet banking, methodology, investigation, criminal proceedings, investigative (search) action.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О. А. Наукова полеміка щодо сутності методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 249–252.
2. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
3. Жилін А. Е. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2023. 226 с.
4. Коваленко І. О. Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2022. 234 с.
5. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 419 с.
6. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 752 с.
7. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та доповн. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
8. Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.
9. Рейнгольд А. В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2023. 250 с.
10. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2021. 276 с.
11. Шеремет А. П., Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.]. [2-ге вид.]. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.